

Nationaal ruimtelijk beleid in Nederland anno 2012

Met de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte, die op 13 maart 2012 door de Minister van Infrastructuur en Milieu is vastgesteld, is een ingrijpende verandering van het nationale ruimtelijke beleid tot stand gekomen. Tegelijk met de beleidsinhoud zijn ook de organisatie van het nationale beleid en de beschikbare instrumenten veranderd.

Pleidooien voor een nationaal plan wat betreft natuurgebieden begonnen in de jaren 1920 op te komen, zowel van stedenbouwkundigen als van natuurliefhebbers. (Foto Tim Oord / Hollandse Hoogte)

Arjen van der Burg, Ministerie van I&M Directoraat-generaal Ruimte en Water

De SVIR is geboren in onzekere tijden die zo rond het jaar 2000 zijn begonnen. De noodzaak van grootschalige bouwprojecten en daarmee de ruimtedruk, het klassieke motief voor ruimtelijke ordening, is aanzienlijk afgenomen door de vastgoedcrisis en toenemende demo-

grafische veranderingen binnen Nederland (groei, stabilisatie en krimp van de bevolking vinden naast elkaar plaats). Ook de uitvoering van ruimtelijke projecten, zoals infrastructuur en gebiedsontwikkeling, is gecompliceerd en kostbaar geworden. Tenslotte zijn de politieke verhoudingen flink veranderd en zijn bezuinigingen op de rijksbegroting noodzakelijk. Op gebaande paden voortgaan is niet goed mogelijk.

Deze tijden doen denken aan de jaren rond 1980¹. De oliecrisis van 1973 werd gevolgd door die van 1979 en de jaren nadien waren uitgesproken mager. Enorme kortingen op de overheidsuitgaven waren aan de orde. De bevolkingsontwikkeling ging door de anticonceptiepil plots minder hard. Aan nieuwbouw leek weinig behoefte meer, wel aan stadsvernieuwing. De culturele breuk van de jaren 1960–70 had allerlei gevolgen, zoals de nadruk op anders besturen: openbaarheid, participatie en bouwen voor de buurt. Pas eind jaren 1980 krabbelde Nederland op en kwam er weer (politieke) ruimte voor andere thema's, zoals milieu en de eenwording van de Europese binnenmarkt – 'Europa 1992', de grote impuls voor de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening.

Het zwaartepunt van de ruimtelijke ordening als overheidsactiviteit ligt in Nederland en vrijwel overal ter wereld op lokaal niveau

In dit artikel wil ik nagaan hoe de in gang gezette beleidsveranderingen zich verhouden tot het verleden. Voor tal van thema's zou het aantrekkelijk zijn als anderen het verleden verder zouden uitdiepen. Dat geldt niet in het minst voor de verhouding tussen ruimtelijk beleid, mobiliteitsbeleid en waterbeleid. Na eerst uiteen te hebben gezet hoe tegen de Nederlandse ruimtelijke ordening kan worden aangekeken, en speciaal tegen de nationale tak van deze edele sport, geef ik het nieuwe beleid kort weer en behandel vervolgens enkele capita selecta uit het verleden.

NEDERLANDSE RUIMTELIJKE ORDENING

Bij de ruimtelijke ordening gaat het om het belang van een goede ruimtelijke inrichting ten behoeve van maatschappelijke activiteiten die de bodem (bovengronds en ondergronds) gebruiken. Het zwaartepunt van de ruimtelijke ordening als overheidsactiviteit ligt in Nederland en vrijwel overal ter wereld op lokaal niveau.

De nationale tak van de ruimtelijke ordening² heeft in Nederland in de eerste plaats tot taak de zorg voor 'het systeem' als geheel, met name via wetgeving maar ook via kennisoverdracht en voorbeeldplannen³. Daarnaast zijn er twee inhoudelijke hoofdtaken en die komen niet altijd in andere landen voor:

- 1 Afstemmen van en richting geven aan verschillende (investerings-) plannen van rijksdepartementen die gevolgen hebben voor het grondgebruik, zoals wegenplannen (Horizontale coördinatie);

- 2 Richting geven aan provincies en gemeenten voor hun beleid voor de ruimtelijke inrichting (Verticale coördinatie).

Rijksplannen (ook wel aangeduid als visies of strategieën) vormen een belangrijke basis voor die verticale en horizontale coördinatie.

De Nederlandse ruimtelijke ordening is getypeerd als een 'comprehensive integrated approach'⁴. 'Comprehensive' slaat op de omvatendheid van de soorten ruimtegebruik (sectoren) waar het beleid over gaat. 'Integrated' duidt op het nastreven van samenhang tussen sectorale beleidsterreinen. Kenmerkend bij deze 'approach' is het maken van ruimtelijke overheidsplannen op alle relevante schaalniveaus, waarin een toekomstbeeld van de ruimtelijke ontwikkeling van elk specifieke schaalniveau wordt geschetst. Dit samenhangend stelsel vraagt om alert reagerende, goed ontwikkelde planningsinstituten en politieke steun voor ruimtelijke planning. Publieke investeringen zijn voor de uitvoering van zulke integrale ruimtelijke plannen haast noodzakelijk⁵. De vraag is hoe ingrijpend de recente beleidsveranderingen bij elkaar zijn. Leveren zij een nieuw type ruimtelijke ordening op?

In het vervolg geef ik aan in hoeverre 'omvattendheid' (als Nederlandse vertaling van 'comprehensive') en 'integratie' te herkennen zijn in het nieuwe beleid. Daarbij richt ik mij niet alleen op de inhoud van het beleid. Immers, beleid vraagt ook om uitvoering, en uitvoering vraagt om instrumenten. Het geheel moet gedragen worden door organisaties die het beleid en de instrumenten kunnen produceren en uitvoeren. In de slotparagraaf maak ik de balans op.

DE STRUCTUURVISIE INFRASTRUCTUUR EN RUIMTE (SVIR)

De SVIR schetst het nieuwe ruimtelijke en mobiliteitsbeleid van het Rijk richting 2040. De SVIR integreert het ruimtelijk en mobiliteitsbeleid van het Rijk met elkaar en is daarmee een novum⁶.

De SVIR is ook de eerste Rijksnota onder de nieuwe Wet ruimtelijke ordening. De Wro was een reactie op het (politieke) gevoel dat elke overheid te weinig scherp maakte waar haar belangen lagen. Dat leidde niet alleen tot betrokkenheid van elke overheid bij projecten van andere overheden, maar daarmee ook tot bestuurlijke drukte en complexe besluitvormingsprocessen. Door de nieuwe wet moet nu iedere overheidslaag zijn belangen vooraf helder maken.

Met het beleid in de SVIR wil het kabinet Nederland concurrerend, bereikbaar, leefbaar en veilig houden en maken. Het Rijk schetst in de SVIR de ontwikkelingen en ambities waar Nederland voor staat richting 2040. Maar de SVIR zet ook de deregulerings- en decentralisatiebeweging van eerdere nota's door met een steeds selectievere rijksbetrokkenheid op ruimtelijk vlak. Daarbij staan de traditionele sectorale belangen nog steeds op de kaart, nu aangevuld met Unesco-gebieden en windenergie op land. De 13 nationale belangen zijn een duidelijke vermindering van de 39 uit de Nota Ruimte.

Arjen van der Burg

Op het gebied van het gebruikelijke hoofdgerecht van de nationale ruimtelijke ordening, de stad-land verhouding en de zorg voor de stedelijke gebieden maakt de SVIR een aantal historische keuzes. De SVIR neemt afscheid van de termen 'stad' en 'platteland' en kiest voor de term stedelijke regio. Daarmee maakt het Rijk helder dat het niet gaat om een onderlinge concurrentie, maar om de interactie tussen stedelijk gebied en omliggend landelijk gebied. Die interactie versterkt beide en vraagt om samenwerking. Samenwerking die primair op regionaal niveau plaats dient te vinden door provincies en gemeenten.

Als vervolg van het willen bieden van ruimte voor regionaal maatwerk schrapt het Rijk een reeks ruimtelijke planconcepten, zoals de stedelijke netwerken en de nationale landschappen. Dat waren overigens weinig uitgewerkte concepten die op een lager schaalniveau werden opgepakt.

Wat overblijft als stedelijke regio's van nationale betekenis zijn de stedelijke regio's rondom de mainports, greenports en de brainport en de toegevoegde 'valleys'. Deze concepten betreffen clusters van economische activiteiten; zij waren (Nota Ruimte) en zijn echter nog weinig uitgewerkt.

Het belang van het 'systeem' wordt in de SVIR vastgelegd in een separaat nationaal belang (nummer 13). Naast de nadruk op goed ontwerp en het rekening houden met andere beleidssectoren zoals cultuur en water, introduceert dit belang ook een nieuw concept: de ladder van duurzame verstedelijking. Dat is een (instrumenteel) ruimtelijk concept voor zorgvuldig ruimtegebruik op de regionale schaal. Het is gericht op regionale afstemming en binnenstedelijke focus vanuit de overtuiging dat daar de grootste opgave zit en in reactie op overprogrammering aan kantoren, bedrijventerreinen en

de mismatch in de woningbouw. Het is een echo van het strenge locatiebeleid uit de Vierde Nota en de afgezwakte variant daarop (SER-ladder) uit de Nota Ruimte.

Het rijkste – meest 'omvattende' – menu ligt dus meer dan ooit bij de gemeenten en voor bovengemeentelijke belangen bij de provincies⁷. Zij genieten daarbij aanzienlijke beleidsvrijheid.

Integratie van de nationale belangen is in twee stappen geregeld. De belangen staan op zichzelf, maar in de SVIR is een eerste integratie gemaakt op nationale schaal. Daarmee wordt bekeken of er conflicten op hoofdlijnen zijn te verwachten. In de gebiedshoofdstukken is wel een opsomming van relevante rijksbelangen gemaakt, maar inzicht in de spanningsvelden waarop actie zou moeten worden ondernomen of de oplossingsrichtingen (concreet of conceptueel) die daarbij voor ogen staan, ontbreekt. Pas bij concrete gebieden en projecten wordt integratie in het vooruitzicht gesteld. Dit is ook logisch omdat op gebiedsniveau nationale belangen moeten worden afgewogen tegen belangen van provincies en gemeenten. Voor de verbinding tussen nationale en regionale investeringen zijn de gebiedsagenda's van het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT) een belangrijk instrument.

Uitvoering van nationaal beleid maar ook evaluatie en het maken van nieuw beleid vraagt om een 'werkplaats' bij het Rijk

Tegelijk met de SVIR is het Besluit Algemene regels ruimtelijke ordening (Barro) verschenen (zie artikel Ferf Jentink elders in deze Nova Terra). Die regelt de juridische vertaling van een selectief aantal nationale belangen waar gemeenten in hun bestemmingsplannen rechtstreeks rekening mee moeten houden. Daarnaast worden provincies in het Barro opgedragen voor de EHS en de Werelderfgoedgebieden regels in hun verordeningen op te nemen die gemeenten moeten volgen.

Naast de SVIR zijn door het kabinet andere strategische beleidsnota's uitgebracht die 'ruimtelijk relevant' zijn. Een gebruikelijk proces omdat andere departementen ook hun beleid willen vernieuwen⁸. Vermeld kunnen worden de visie op het binnenlandse bestuur en

het topsectorenbeleid. Ze zijn via de ministerraad afgestemd op het SVIR-beleid. Ná de SVIR zullen er ook nog tal van documenten als uitwerkingen van de SVIR verschijnen, zoals een Structuurvisie voor de Ondergrond, een structuurvisie Wind op Land en de Structuurvisie voor de Schipholregio (SMASH). Ook dit is normaal: van plannen⁹ komen plannen. Al is het maar omdat niet alle producten precies gelijk klaar kunnen zijn; ze moeten rijp genoeg zijn om te worden gepubliceerd en er moet draagvlak voor zijn.

INSTRUMENTEN

Tegelijk met de SVIR is aan de instrumentele kant een nieuwe Omgevingswet aangekondigd, die in het verlengde van de nieuwe Wro van 2008, de adviezen van de Commissie-Elverding en van de Crisis- en Herstelwet opruiming gaat houden ten einde tot snellere en efficiëntere besluitvorming over locatiegebonden ontwikkelingen te komen. (Zie artikel Bas van Horn in dit nummer.) Hierbij hoort het afschaffen van het bestemmingsplan, symbool bij uitstak van de 'oude' ruimtelijke ordening. De wet wordt aanzienlijk 'omvattender' doordat veel beleidsterreinen zoals water, mobiliteit, milieubeheer, stedelijke vernieuwing en ruimtelijke ordening worden samengenomen. De noemer van de samenvoeging is interessant: leefomgeving. Of we dit nog 'ruimtelijke ordening' mogen noemen is de vraag.

De wetgeving wordt ook integraler omdat er zes beleidsfiguren gaan gelden voor alle beleidsvoerders op alle gebieden. Er komt bijvoorbeeld, aansprekend voor traditionele ruimtelijke ordenaars, één strategisch plan, de omgevingsvisie (voor gemeenten overigens niet verplicht). Er komt, in het verlengde van de WABO, één omgevingsvergunning. Achter de voordeur blijven er overigens veel sectorale normen gelden omdat die uit Europees recht voortvloeien.

Ook verdwijnen er financiële instrumenten. Per 2014 komt er een einde aan subsidies op verstedelijking (behalve bodemsanering) en groen zoals de bufferzones (behalve de te herijken Ecologische Hoofdstructuur). De lange reeks pakketafspraken met gemeenten en provincies om de verstedelijking te regelen komt hiermee aan zijn eind. Het omvangrijke Waddenfonds wordt naar het provinciefonds gedecentraliseerd, evenals de meeste BDU-uitkeringen; alleen de stadsgewesten Amsterdam, Rotterdam en Den Haag behouden hun geld nadat zij tot twee vervoerregio's zijn omgevormd.

ORGANISATIE

Uitvoering van nationaal beleid maar ook evaluatie en het maken van nieuw beleid vraagt om een 'werkplaats' bij het Rijk¹⁰. Die werkplaats is recentelijk ingrijpend veranderd met de vorming van twee grote ruimtelijke ministeries, Infrastructuur en Milieu en Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, met de terugkeer van het lang met Ruimte verbonden Wonen (WWI) naar het moederdepartement Binnenlandse zaken. Tegelijkertijd werden de inspecties samengevoegd tot een Inspectie Leefmilieu en Transport.

De grootste zorg van het nationale ruimtelijke beleid lag in de verhouding tussen stad en land, tussen 'rood' en 'groen'

Directoraten-generaal zijn de meest omvangrijke ambtelijke eenheden die een min of meer homogeen beleidsterrein bij het Rijk gestalte geven. Ruimte is binnen het Ministerie van IenM onderdeel geworden van een groot en anders gekleurd directoraat-generaal, Ruimte en Water. De koppeling binnen één ministerie van ruimte aan mobiliteit (met een eigen directoraat-generaal maar met een met Ruimte gedeeld strategisch document, de SVIR) is een andere belangrijke verandering. Milieu bleef in de buurt doordat het meeverhuisde naar IenM. Van de 'buitenorganisaties' kan gezegd worden dat het Ruimtelijke Planbureau al in 2008 was gefuseerd tot het Planbureau voor de Leefomgeving. De VROM-raad is samen met de Raad voor Verkeer en Waterstaat en de Raad voor het Landelijk Gebied gefuseerd tot een Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur.

Het lijkt er op dat de nationale ruimtelijke werkplaats geleidelijk in het 'leefomgevingsbeleid' is 'ingevlochten', wat met de komende Omgevingswet nog sterker zal worden. Tegelijk komt nationale ruimtelijke ordening verder af te staan van de gemeentelijke en provinciale praktijk. Het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT), met zijn regioteams en bestuurlijk overleg, is daarbij een interessante tussenwereld tussen Rijk en provincies en gemeenten, waarin inhoud en instrumenten creatief en flexibel gecombineerd kunnen worden.

CONTINUÏTEIT EN VERANDERING

De in het voorgaande beschreven veranderingen zijn fors te noemen. Maar ze bouwen deels voort op eerdere ontwikkelingen en ze handhaven ook bepaalde elementen. Dat helpt om beter te plaatsen hoe de SVIR 'anders' is. In de bijgevoegde tabel is de geschiedenis van de nationale Ruimtelijke Ordening in steekwoorden weergegeven. Ik doe een greep uit de geschiedenis. Deze capita selecta zijn: het hoofdgerecht van het nationale ruimtelijke beleid, namelijk de verstedelijking, de stad-land verhouding en in het bijzonder de Randstad; de uitvoering van het beleid via plannen, convenanten en geld; de verhouding met sectorbelangen; de rijksorganisaties.

ONTWIKKELING VAN DE BELEIDSINHOUD IN HET VERLEDEN

De grootste zorg van het nationale ruimtelijke beleid lag, algemeen geformuleerd, in de verhouding tussen stad en land, tussen 'rood' en 'groen'. Daarbinnen waren veel accentwisselingen. →

Ik begin bij de Tweede Nota van 1966 waarin de grondslag werd gelegd voor de manier waarop de verdeling van de verstedelijking over Nederland en vervolgens binnen de Randstad moest worden gezien.

Men stond klaar om de stedelijke groei te geleiden, die toen nog nodig geacht werd voor een land van 20 miljoen inwoners in 2000, ten opzichte van de 12,4 miljoen in 1966. De doelen waren:

- afremming van de groei van de Randstad, met opvang van de groei in door bufferzones gescheiden stadsgewesten ‘op de ring’ en met opvang buiten de Randstad in groeikernen;
- sparen van het open middengebied tussen Noordvleugel, Zuidvleugel, West-Brabant en Arhem-Nijmegen;
- overloop naar buiten de Randstad organiseren (mede door industriestreding) en verstedelijking buiten de Randstad o.a. in groeisteden bevorderen.

Pleidooien voor een nationaal plan begonnen in de jaren 1920 op te komen, zowel van stedenbouwkundigen als van natuurliefhebbers

Langzamerhand zijn de groeikernen uit de gratie geraakt hoewel ze lang door produceerden¹¹. De afremming van de groei van de Randstad en de overloop zijn in de jaren 1980 in de ijskast gezet; regio's gingen op 'eigen kracht' vooruit. De 'compacte stad' werd populair; Vinex was er de uitdrukking van.

Later is het ruimtelijke hoofdbeeld voor de Randstad verengd tot 'Randstad en het Groene Hart'. Maar dát is vooral een op papier ijzeren concept gebleken dat zeker in het buitenland tot de verbeelding sprak en spreekt¹². Faludi en Van der Valk noemen het de nationale planningdoctrine¹³. In de nationale ruimtelijke ordening is de Randstad wisselend behandeld. De Tweede Nota kende twee vleugels en zei verder nauwelijks iets over de Randstad, en concentreerde zich overigens op de nieuw gedefinieerde stadsgewesten. De Nota Ruimte organiseerde het werk aan de Randstad in een Noordvleugel, een Zuidvleugel, een Groene Hart en een Brabantstad enveloppe, elk voor een andere coördinerende bewindspersoon. In de Structuurvisie Randstad 2040 werd erkend dat hij geen sterk samenhangende metropool vormt en op verschillende schaalniveaus behandeld moet worden.

Het Groene Hart wordt nu, net als de andere nationale landschappen, aan provincies en gemeenten overgelaten. In het licht van de korte geschiedenis van het nationale ruimtelijke beleid is dit een breuk omdat landschap zo'n belangrijk motief bij het begin van de nationale ruimtelijke ordening was. Pleidooien voor een nationaal plan begonnen in de jaren 1920 op te komen, zowel van stedenbouwkundigen als van natuurliefhebbers. Op het beroemde Internationale Stedenbouwcongres in Amsterdam in 1924 hield Cleijndert¹⁴ een sterk pleidooi voor een 'nationaal natuurruimte-plan' als onderdeel van 'een algemeen stedenbouwkundig lands-ontwerp (Nationaal Plan)'. Natuurbescherming en zorg voor recreatiebehoeften van de stadsbewoners gingen daarin hand in hand. Dit leidde tot rijksactie. Geleidelijk kwam een stelsel tot stand van (veelal provinciale) recreatiegebieden dicht bij de steden (o.a. bufferzones en Randstadgroenstructuur), van natuurgebieden met beschermde status in heel het land (thans EHS) en van cultuurhistorisch waardevolle landschappen, in de Nota Ruimte 'nationale landschappen' genoemd.

ONTWIKKELING VAN DE BELEIDSINSTRUMENTEN IN HET VERLEDEN

Ruimtelijke ordening bedenkt iets (visies, ruimtelijke concepten) en geld zou dan een logisch optie voor de uitvoering zijn. Dat is bij alle beleidsterreinen zo. Er is echter geen gelukkige geschiedenis met 'eigen geld'. Lang was de opvatting bij de Rijksplanologische Dienst dat RO geen geld moest willen hebben omdat dat de beoogde neutrale coördinerende positie zou schaden¹⁵. Het kleine budget dat in 1965 onverwacht ter beschikking kwam voor 'stadsreconstructie' is snel afgegeven aan het DG Volkshuisvesting, dat vertrouwd was met sturing met en beheer van geld.

De Tweede Kamer-Commissie-Duivesteijn van 2000 had het beste voor met de nationale ruimtelijke ordening. Naast een sterke, onafhankelijke denktank (dat werd het Ruimtelijk Planbureau), werd ook gepleit voor substantieel en structureel eigen RO geld. Het geld is blijven steken bij 1x € 1 mld. Guldens (voor Budget Investeringen Ruimtelijke Kwaliteit, 2003) en 1x € 1 mld. Euro's (in 2006 voor Nota Ruimte Budget projecten) en is nooit structureel geworden.

Zonder eigen geld om via investeringen beleid tot uitvoering te krijgen, is het alternatief om investeringen van andere departementen (en zo mogelijk gemeenten) te beïnvloeden om de doelen te bereiken. Dat liep deels via de weg van de horizontale coördinatie van het beleid. Toen bijvoorbeeld de 'stadsgewesten' werden geïntroduceerd (Tweede Nota) werkte dat voor allerlei ministeries als noemer voor investeringsprioriteiten.

Voor de verticale coördinatie koerste het ruimtelijk beleid aanvankelijk op zogenaamde 'doorwerking' van nationale plannen, via streekplannen, naar bestemmingsplannen. Een formele planhiërarchie was politiek afgewezen. Geen 'nationaal plan', zoals lange tijd werd gevraagd¹⁶! Dit werd de 'planlijn' genoemd. Die weg bleek veelal lang te duren en lang niet altijd te leiden tot conformiteit met de nationale ideeën. Planconcepten, het belangrijkste kapitaal van de nationale

Met het beleid in de SVIR wil het kabinet Nederland concurrerend, bereikbaar, leefbaar en veilig houden en maken.
(Foto Flip Franssen / Hollandse Hoogte)

ruimtelijke ordenaars¹⁷, bleken zelden ‘self executive’ te zijn, hoe ‘wervend’ ze ook bedacht waren¹⁸. Na de invoering van de Wet Ruimtelijke Ordening in 1965 zijn er herhaaldelijk reparatiepogingen gedaan om deze verticale doorwerking te verbeteren. De Wro van 2008 heeft met de invoering van het Rijksbestemmingsplan (‘Rijksinpassingsplan’ geheten) het laatste juridische gat gedicht.

Een andere en vruchtbare weg is die van de pakketafspraken, waarin geld en inrichtingseisen worden geruild tegen projecten van gemeenten (en in beperkte mate de provincies¹⁹). De groeikernafspraken en de Vinex-convenanten zijn daarvan de belangrijkste

voorbeelden. De Vinex-convenanten dateren van 1994–1995, ze zijn in 1998 verlengd van 2005 tot 2010. Daarna zijn ze verpieterd: De woningbouwafspraken die het vorige kabinet maakte voor 2010–2020 brachten geen nieuw geld noch duidelijke andere instrumentele voordelen mee.

Vervolgens de wetgeving. De nationale ruimtelijke ordening zorgt voor wat netjes genoemd wordt ‘het systeem’. In de praktijk is dat in de eerste plaats zorg voor de goede werking van de lokale ruimtelijke ordening. In Nederland is er een sterke voorkeur voor door (overheids-)plannen geleide ordening van de ruimtelijke ontwikkeling die vanaf →

de Woningwet van 1901 stand houdt²⁰. Het bestemmingsplan is de bekendste vorm. En al sinds de invoering is er aan gesleuteld. Kernachtig: is het bestemmingsplan nu een vooral conserverend instrument (rechten vastleggen en beschermen) of vooral een instrument om de toekomstige ontwikkeling van een gebied voorspelbaar te maken en concrete investeringen te geleiden? De Tweede Kamer heeft altijd geloof gehad in de ontwikkelkracht van het bestemmingsplan, ondanks bewijzen van het tegendeel. Zo zijn grote delen van Nederland gebouwd op grond van een afwijkingsprocedure ('artikel 19') of op grond van postzegel-bestemmingsplannen om projecten mogelijk te maken en zijn grote delen van het land gezegend met ernstig verouderde bestemmingsplannen. De Wro van 2008 heeft het mogelijk gemaakt dat bestemmingsplannen nu veel sneller vastgesteld worden. De Crisis- en herstelwet heeft een krachtige regeling voor projecten mogelijk gemaakt die het bestemmingsplan als algemene grondslag enigszins doet verbleken. De balans tussen projectoriëntatie en planoriëntatie is steeds heen en weer geschoven²¹. Dat is ook bij het Rijk het geval.

Voor de verhouding tot grote, nationaal georganiseerde gespecialiseerde ruimtegebruikers zoals energie, hoofdinfrastructuur, luchtvaart en natuur valt op dat daarin grote continuïteit zit. Vanaf het begin, bijvoorbeeld in de eerste grote beleidsnota met handen en voeten, de Tweede Nota RO uit 1966, werd aandacht besteed aan al deze ruimtegebruikers. Maar opmerkelijk is dat pas veel later besluiten over de ruimtegebruikers in een nationaal ruimtelijk kader werden afgewogen. Deze ruimtegebruikers hadden al lang eigen organisaties en instrumenten waarmee 'in eigen kring' zaken gedaan kon worden. Dat veranderde door een incident. De geruchtmakende toestemming van het kabinet voor de bouw van een Shell-raffinerij

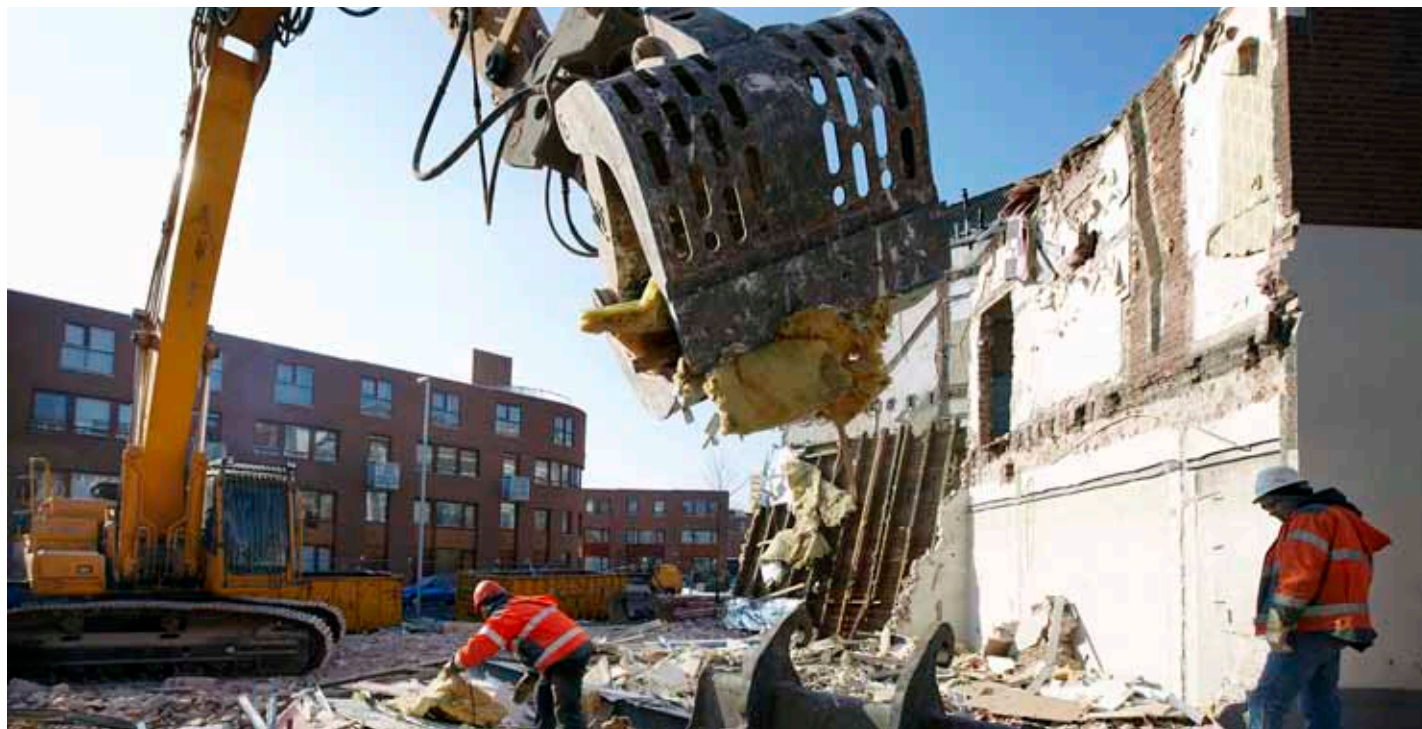
bij Moerdijk, in strijd met het kakelverse open ruimte-beleid van de Tweede Nota, was in 1968 een majeure trigger voor meer inspraak op het terrein van de nationale ruimtelijke ordening.

Dat paste in die tijd. De culturele breuk van de jaren 1960–70 bracht grote nadruk op anders besturen mee: openbaarheid, participatie, bouwen voor de buurt. Er ontstond een haast byzantijnse proces-architectuur om hieraan ruimte te geven, wettelijk vormgegeven in het stelsel van de Planologische Kernbeslissingen (PKB) die werd ingevoerd met de wijziging van de WRO in 1985²². Door het PKB-stelsel kwam een lawine aan sectorale ruimtelijke rijksplannen tot stand die zeer veel jaren 'in procedure' verbleven. Dat stelsel had als doel sectorbesluiten met een grote ruimtelijke impact, zoals voor buisleidingen en luchthavens, in het ruimtelijke afweegstelsel te betrekken, en om sectorbesluiten in volle openbaarheid plaats te laten vinden. Tot aan de Wro van 2008 heeft het stelsel bestaan.

ONTWIKKELING VAN DE ORGANISATIE IN HET VERLEDEN

Als we beginnen met de organisatie valt op dat de nationale ruimtelijke ordening een kleine harde kern had die bestond uit drie delen:

- een ambtelijke dienst (die nooit groter is geweest dan 328 man in 1981): de Rijksdienst voor het Nationale Plan van 1941, vervolgens Rijksplanologische Dienst geheten, en daarna Directoraat-generaal Ruimte genoemd om uit te drukken dat het een gewone beleidsdienst was geworden;
- een eigen interdepartementale commissie, de Rijksplanologische Commissie (RPC, van 1941 tot 2007); die interdepartementale commissie was noodzakelijk vanwege de coördinatietaken;
- lidmaatschap van clubs die over investeringen beslisten, zoals de Centrale Landinrichtingscommissie (CLC), de Interdepartementale

Stadsvernieuwing in de Rotterdamse Afrikaanderwijk. (Foto Martijn Beekman/Hollandse Hoogte)

Commissie Groeikernen en Groeigemeenten (ICOG), de Coördinatiecommissie Stadsvernieuwing (CCSV) en de Interdepartementale Commissie Economische Structuur (ICES, later ICRE).

Achter de horizontale coördinatie zit de gedachte dat de sectoren invloed op de grond hebben via subsidies en andere middelen en dus voor de verwezenlijking van het ruimtelijk beleid van eminent belang zijn. Deze gedachte is ontstaan in de tijd dat het Rijk nog op veel terreinen rechtsreeks investeerde of zeer strakke regie voerde over gesubsidieerde investeringen door provincies en vooral gemeenten en corporaties. Ook gemeenten investeerden veel zelf. Dat past bij de 'comprehensive integrated approach'²³. Na de jaren 1980 is veel geprivatiseerd of gedecentraliseerd (bijv. landinrichting, regionaal vervoer en stadsvernieuwing) en is dus het terrein waarop rijksinvesteringen gecoördineerd kunnen worden aanzienlijk versmald.

Aparte aandacht vraagt de studie-organisatie. De rijkswerkplaats startte als een 'planbureau'. Na de oorlog werd ook het Centraal Planbureau opgericht, later het Sociaal- en Cultureel Planbureau. Dat paste in de traditie van de wetenschappelijke beleidsvoorbereiding waar men in de modernistische periode²⁴ politiek veel waarde aan hechtte. De rijksplanologenclub was een gemengd geval. Waar het Centraal Planbureau snel beperkt werd tot een studiebureau dat geen plannen maakte (maar wonderlijk genoeg nog steeds *planbureau* heet), had de Rijksdienst voor het Nationale Plan van meet af aan zowel een beleidsfunctie (de minister adviseren en plannen maken) als een studiefunctie die 'planbureaufunctie' heette. Vanwege die planbureaufunctie kon de RNP eigen onderzoek op allerlei terreinen publiceren, bijvoorbeeld in de vorm van jaarverslagen met omvangrijke toekomstbeschouwingen, voorstudies voor nieuwe beleidsnota's en artikelen van medewerkers in vaktijdschriften. In 2002 kwam hier een eind aan. Op grond van aanbevelingen van de Commissie-Duivesteijn vond de minister dat de planbureaufunctie niet bij een beleidsdienst paste en werd het Ruimtelijk Planbureau opgericht. Daarmee stopte de productie van eigen onafhankelijke studies vrijwel geheel. Op grond van zulke voorstudies konden ook nieuwe beleidsideeën publiekelijk uitgetoet worden die tot nieuwe beleidsconcepten konden uitgroeien. Deze rol is nu belegd bij het planbureau. De Vijfde Nota (2001) is de laatste die voorbereid werd via een flinke reeks door het ministerie zelf uitgevoerde voorstudies.

De belangrijkste lange termijn veranderingen in de organisatie van het ruimtelijke beleid zijn te kenschetsen als het 'invlechten' in organisaties in andere beleidsdomeinen. De periode 1965–1993 kenmerkt zich door een geprofileerd complex van organisaties voor het ruimtelijk beleid op nationaal niveau. De RPC is daarvan de interdepartementale spil.²⁵ Met de oprichting van de Interdepartementale Commissie Economische Structuur (ICES) in 1993 wordt die rol uitgehold doordat alle belangrijke rijksinvesteringen primair via deze club, onder leiding

Voor alle overheden geldt dat de wetgeving aanzienlijk 'omvattender' zal worden met de nieuwe Omgevingswet

van de ministeries van EZ en Financiën, worden geregeld. Met deze constructie wordt wat de WRR de 'infrastructuurbenadering' noemt groot; die legt de nadruk op projecten en niet op integrale plannen die voor het ruimtelijke domein zo kenmerkend zijn.²⁶ Ook hier ziet men dus het heen en weer schuiven tussen planoriëntatie en projectoriëntatie.

Verder is vanaf de vorming van het ministerie van VROM (VRO + Milieu, 1982) de organisatorische relatie tussen ruimte en milieu inniger geworden, culminerend in de instelling van een directie Leefomgevingskwaliteit in 2008 bij het toenmalige Directoraat-generaal Ruimte. Ook de meer externe organen zoals de RARO worden ingevlochten (eerst VROM-raad, nu Raad voor de Leefomgeving). Er ontstaat iets als een organisatieveld 'omgevingsbeleid'.

RECAPITULATIE

De beginvraag was of wij inmiddels in een ander planningstel zijn terecht gekomen. De referentie is de 'comprehensive integrated approach'.

Wat betreft de planninginhoud is er een opmerkelijke *verandering van de samenstelling van het Rijksmenu*. De SVIR omvat een sterk afgeslankt ruimtelijk beleid, maar anderzijds ook het hele infrastructuurbeleid. Wat betreft de instrumenten is er sprake van omvangrijke decentralisatie en deregulering. Het rijkste – meest omvattende – menu ligt meer dan ooit bij de gemeenten en voor bovengemeentelijke belangen bij de provincies. Voor alle overheden geldt dat de wetgeving aanzienlijk 'omvattender' zal worden met de nieuwe Omgevingswet. De noemer van het nieuwe beleidsterrein is interessant: leefomgeving.

Wetgeving wordt ook integraler omdat er zes beleidsfiguren zullen gaan gelden voor alle beleidsvoerders op alle gebieden. Volledige integratie van belangen in de SVIR vindt plaats bij nadere uitwerkingen van concrete gebieden en projecten, met accent op de twee prioritaire regio's Noordvleugel en Zuidvleugel.

Daarmee is het planningstelsel nog steeds 'omvattend' en 'integraal'. Omvattend maar met een slank menu aan nationale belangen. Integraal, maar met het zwaartepunt van de integratie bij provincies en gemeenten.

De vraag is hoe we het komende geheel moeten zien. 'Omgevingsbeleid' brengt andere tradities bij elkaar dan alleen de historische overgeleverde ruimtelijke ordening die zich sterk op verstedelijking en de ruimte in het platte vlak (de occupatielaag) richt. Provincies hebben er al ervaring mee in de vorm van 'omgevingsplannen'.²⁷

Met het afgeslankte ruimtelijke rijksmenu en de verminderende verantwoordelijkheden en instrumentatie is er duidelijk een andere situatie ontstaan dan in het verleden. De nieuwe vrienden infrastructuurbeleid en waterbeleid brengen sterke tradities en achterbannen met zich mee. Zij belichamen onvervreembare overheidstaken met een sterke nationale en internationale component. Aansluiten bij die twee terreinen en het herontwerpen van de eigen bijdrage aan het komende leefomgevingsbeleid, biedt de nationale ruimtelijke ordenaars aantrekkelijke kansen in dit nieuwe tijdperk.

Met dank aan collega Zjèf Budé

Noten

- 1 Zie H. van der Cammen en L. de Klerk, 2003, *Ruimtelijke ordening; van grachtengordel tot Vinex-wijk*, Utrecht: Het Spectrum, blz. 295 e.v.
- 2 Zie voor een uitvoeriger verhaal: Arjen van der Burg, 2004, 'Ruimtelijk beleid in Nederland op nationaal niveau', in R. van Heeringen e.a. (red.), *Geordend Landschap*, Hilversum: Verloren, blz. 159–167.
- 3 Die zijn in de Vierde Nota geïntroduceerd en keer op keer beëindigd en heruitgevonden. Ze bleken een succesvol en weinig kostbaar platform te zijn voor innovatie en beleidsdoorwerking.
- 4 Ontleend aan CEC, 1997, *The EU compendium of spatial planning systems and policies*, Luxemburg: European Commission, blz. 36–37. Deze typering wordt ook gebruikt door Ries van de Wouden e.a., 2011, 'De veranderende positie van de nationale ruimtelijke ordening in Nederland', in *Ruimte & maatschappij*, jaargang 2 no. 3, blz. 6–24.
- 5 In andere landen is ruimtelijk beleid vooral beperkt tot bouwregulering en weinig sectoroverstijgend, of ligt de nadruk op het verminderen van regionaal-economische verschillen. In federale staten als Duitsland is de comprehensive integrated approach alleen op regionaal (deelstaat) en lokaal niveau te vinden. Op Rijksniveau zijn in Nederland de ambities overigens vaak groter geweest dan het resultaat. Alle grote rijksnota's zijn gepresenteerd als 'integraal' en 'samenhangend' voor het ruimtelijke facet. Dat is procedureel waar: want alle grote nota's zijn door de ambtelijke voorportalen gegaan zoals de RPC, en door de onderraden en de ministerraad. De 'eenheid van het overheidsbeleid' zorgt voor procedurele integraliteit. Maar inhoudelijk kan dat anders liggen. Zo zijn in de Nota Ruimte zes 'nationale stedelijke netwerken' geïdentificeerd, terwijl er vrijwel mee samenvallend twaalf 'economische kerngebieden' op de kaart stonden. Die kerngebieden kregen ook nog eens een eigen projectorganisatie en geld van EZ, terwijl de nationale stedelijke netwerken (voor zover ze geen Kaderwetgebieden waren, want die kregen wel geld!) geen geld kregen en geen organisatie waar het Rijk aan mee deed.
- 6 Al kan men wijzen op de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening (1966) waar het Structuurschema Rijkswegen deel van uitmaakte. Nadien zijn de mobiliteitsplannen steeds apart verschenen.
- 7 Anders dan b.v. in Engeland, waar de regionale planning inclusief organisaties afgeschaft is.
- 8 Zo kwamen tegelijk met de Nota Ruimte de Nota Mobiliteit (V&W) uit, de Agenda Vitaal Platteland (LNV), en de nota Pieken in de Delta (EZ).
- 9 Zoals de ondertitel van de eerste edities van het boek van Van der Cammen en De Klerk luidde. Vinex was er sterk in: hij baarde reeksen Nadere Uitwerkingen, Ruimtelijke-Ordening-en-Milieu (ROM) gebieden, Voorbeeldplannen en Verstedelijkingsconvenanten.
- 10 In 1941 was er een werkplaats (de Rijksdienst voor het Nationale Plan), maar nog nauwelijks inhoudelijke ideeën, een beetje wetgeving en geen geld. Zie Hans van Dam en Herman Vuijsje, 2011, *Plannemakers in oorlogstijd. Het omstreken begin van de Nederlandse ruimtelijke ordening*, Den Haag: Ministerie IenM.
- 11 Met Almere als cause célèbre: groei wordt tot 2030 voorzien met extra 60.000 woningen en 100.000 arbeidsplaatsen; de Rijksstructuurvisie RRAAM is daarvoor in de maak.
- 12 Achteraf is n.m.m. het Groene Hart concept sterker gebleken dan het Randstad concept. Er zijn inmiddels bruine borden aan de randen van het Groene Hart, en zijn tal van verenigingen die het willen beschermen of gepast ontwikkelen. Het Groene Hart is redelijk kenbaar, terwijl de randstad niet goed afgebakend is (het zijn vele steden en stadjes), geen bestuurlijke eenheid kent en eerder een negatieve identiteit heeft – voor mensen van buiten de Randstad – dan een positieve. Terwijl vanaf het begin het Rijk dapper zei dat dit de 'Hollandse Metropool' was, een stuk leefbaarder dan de grote buitenlandse metropolen als Londen. De Randstad een eenheid noemen is een ding, hem als eenheid behandelen een ander. Met de vastgestelde Structuurvisie Randstad 2040 van 2008 die nu weer is afgeschaft, kwam het Rijk er dicht bij; met de mislukte plannen voor een Rondje Randstad van 2002 had er ook een ruimtelijke voorziening kunnen ontstaan van Randstadschaal en met een grote ruimtelijke impact op dat schaalniveau.
- 13 Zie A. Faludi en A. van der Valk, 1994, *Rule and Order. Dutch Planning Doctrine in the Twentieth Century*, Dordrecht.
- 14 H. Cleyndert Azn., 1925, 'Parken en de natuur in Nederland', in G.A. van Poelje (red.), *Gewestelijke plannen*, Alphen aan den Rijn: N. Samsom, blz. 83-103.
- 15 De belangrijke uitzondering was het eveneens kleine budget (aanvankelijk fl. 10 miljoen) dat sinds 1968 samen met LNV werd besteed voor bufferzones. Dit leidde, na vanaf 1963 vruchteloos te hebben gepioneerd langs de bekende de planlijn, tot een effectieve aanpak die ook nog eens zeer lang (tot 2012) is volgehouden en tot succesvolle ruimtelijke reservering en ontwikkeling van recreatief belangrijke gebieden nabij grote steden heeft geleid. Zie Jubileumboek 50 jaar Rijksbufferzones, 2008, Ministerie VROM.
- 16 Daarom werd de Rijksdienst voor het Nationale Plan met de invoering van de nieuwe WROP in 1965 omgevormd tot *Rijksplanologische Dienst*.
- 17 Zie hierover Wil Zonneveld en Femke Verwest, 2005, *Tussen droom en retoriek: De conceptualisering van de ruimte in de Nederlandse planning*, Ruimtelijk Planbureau / NAI Uitgevers, Rotterdam.
- 18 Een mooie uitzondering zijn de stadsgewestelijke uitbreidingspatronen die in de Tweede Nota van 1966 op een 'blokjeskaart' voor het jaar 2000 werden geschetst. De nota wilde alleen een inspirerend beeld geven ('indicatief') dat richtinggevend was voor het rijksbeleid. Provincies en vooral gemeenten namen die kaart letterlijk, als entreekaart voor rijksplannen die de expansie van hun stadsgewesten zouden kunnen ondersteunen. De 'stedelijke knooppunten' uit de Vierde Nota werkten ook als een speer op lobbyisten: Elke stad wilde er een zijn, en de Tweede Kamer breidde uiteindelijk het selectief bedoelde concept van 7 uit tot 13. Dit patroon, dat een aanvankelijk selectief overheidsvoorstel onder druk van regionale lobbies via de Kamer verwatert, is heel gewoon. Van vijf nationale landschappen in de Nota Ruimte werden er twintig gemaakt, van drie prioritaire gebieden in de beleidsbrief werden er negen gemaakt over in de SVIR.
- 19 Het is opmerkelijk dat bij de groeikernen en de Vinex-convenanten het Rijk de gemeenten als belangrijkste contractspartij zag. Dat had vooral te maken met de sterke band tussen DGvH en gemeenten, en de uitvoeringskracht van gemeenten, die tot 1995 regie over de woningcorporaties voerden en actief grondbeleid voerden. De provincies hadden en hebben niet zulke uitvoeringskracht in de woningsfeer.
- 20 Bij de planmatige ruimtelijke ordening hoort het grondbeleid (Onteigeningswet, Wet Voorkeursrecht Gemeenten, grondexploitatiebepalingen in de Wro). Door het grondbeleid kunnen gemeenten sterke regie voeren over de ruimtelijke ontwikkeling van het bebouwde gebied, in tegenstelling tot de ontwikkeling van het agrarische gebied waar boeren, ministerie en provincies het heft in handen hadden en hebben.
- 21 Zie o.a. PBL, 2012, *Ex-durante evaluatie Wet ruimtelijke ordening: tweede rapportage*, blz. 18.
- 22 Ook binnen de RPD zelf ontstond een uitgebreide procesarchitectuur, WERON geheten. Dat werd bijna de doodsteek, omdat de dienst geen eigen gezicht meer toonde maar in procedures verstrikt raakte. De toenmalige Minister Winsemius had dat snel onderkend en spoorde aan tot inhoudelijke beleidsvernieuwing, wat uitmondde in de Notitie Ruimtelijke Perspectieven (1986) en de Vierde Nota (1988). Zie A. Faludi en A. van der Valk, 1994, blz. 141 en 197–200.
- 23 In de Wederopbouwtijd en tot ver in de jaren 1980 was dit het geval bij de infrastructuur (incl. stedelijk openbaar vervoer), landaanwinning, landinrichting, woningbouw, stadsvernieuwing, recreatievoorzieningen, elektriciteitsvoorzieningen en industrieterreinen.
- 24 Zie Van der Cammen en De Klerk, blz. 441.
- 25 A.J. van der Valk en J. de Vries, 1997, 'De Rijksplanologische Commissie: In de schemerzone tussen planning en politiek', in *Stedebouw en Ruimtelijke Ordening*, nr. 5, blz. 24–31.
- 26 WRR, 1998, *Ruimtelijke ontwikkelingspolitiek*, Rapport 53, SDU Den Haag, blz. 110 e.v.
- 27 Een pionier op dit gebied is prof. Gert de Roo, RU Groningen. Zie Gert de Roo en Marius Schwartz (red.), 2001, *Omgevingsplanning, een innovatief proces*, Den Haag: Sdu uitgevers.

Toelichting: In de tabel staan drie kolommen: de organisaties, de beleidsinhoud, en de instrumenten. De organisaties omvatten niet alleen de organen van het ministerie van ruimtelijke ordening zelf maar ook belangrijke ambtelijke coördinatie-mechanismen als de RPC. De beleidsinhoud gaat over algemene nota's per jaar waarin ze parlementair zijn vastgesteld. De belangrijkste inhoudelijke inhoudingen staan cursief weergegeven. Bij de instrumenten staan de wetten, geldstromen, voorbeeldplannen, en enkele belangrijke uitvoeringskaders waar de Minister van RO hoofd- of aanzienlijk mede-verantwoordelijk voor was.

Tijdvak, Maat-schappelijke orde, stijl ruimtelijk beleid	Nationale organisatie RO	Nationaal beleid (vastgesteld)	Nationale instrumenten (mede-)bevoegdheid Minister Ruimte	Mobiliteitsbeleid Rijk
<1930	Nederlands Instituut voor Stedebouw en Volkshuisvesting	1924 Internationaal Stedenbouwcongres – natuur-ruimteplan (NISV) 1929 'Het toekomstig landschap der Zuiderzeepolders' (NISV)		1926 Wegenbelastingwet 1927 Rijkswegenplan
1930–1970 Opbouw moderne verzorgingsstaat > Modernistische planning	1938–1940 Commissie-Frederiks 1941 Ministerie van Binnenlandse Zaken; Rijksdienst voor het Nationale plan (RNP); Vaste Commissie 1945/1965 Ministerie van (Openbare Werken en) Wederopbouw (en Volkshuisvesting) (en Bouwnijverheid) 1954 Centrale Cultuurtechnische Commissie 1958 Raad voor de Ruimtelijke Ordening 1965 Ministerie van VRO: Rijksplanologische Dienst RPD; Inspectie RO; Rijksplanologische Commissie (RPC); Raad van Advies voor de Ruimtelijke Ordening (RARO)	1957 Motie-Andriessen verzoek om nota RO n.a.v. 1956 CPB+RNP 'Het westen ... en Overig Nederland' 1966 Tweede nota over de ruimtelijke ordening (na 1949 Industrialisatienota (min. EZ) 1958 Nota Westen des Lands en 1960 Nota RO) <i>Spreidingsbeleid; Randstad + Groene Hart; gebundelde deconcentratie; stadsgewest; milieudifferentiatie; groeikernen; bufferzones; stadsreconstructie; behoud historische stads- en dorpsgezichten</i>	1941 Basisbesluit. Uitvoeringsverordeningen: streekplannen, voorbereiding nationaal plan, meldingsplicht grondaankopen en bouwwerken (natuurgebieden) 1965 WRO <i>geen nationaal plan, bestemmingsplan centraal</i> 1965 Geld stadsreconstructie 1968 Geld bufferzones	1965 Rijkswegenfonds 1966 Structuurschema Hoofdwegen (opgenomen in Tweede Nota RO) 1967 Rijkswegenplan 1968

Tijdvak, Maat-schappelijke orde, stijl ruimtelijk beleid	Nationale organisatie RO	Nationaal beleid (vastgesteld)	Nationale instrumenten (mede-)bevoegdheid Minister Ruimte	Mobiliteitsbeleid Rijk
1970–1990 Voltooiing verzorgingsstaat > <i>Sociocratische planning</i>	1974 Coördinatiecommissie Stadsvernieuwing (CCSV) 1977 Interdepartementale commissie ontwikkeling groeikernen (ICOG) (1972 IKWK) 1982 Ministerie Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, Raad voor RO en Milieu, RPC	1985 Structuurschets Stedelijke gebieden deel e (na 1973 Oriënteringsnota en 1976 Verstedelijkingsnota) <i>Randstad+Groene hart; compacte stad; afloop groeikernen; stads- en dorpsvernieuwing</i> 1985 Structuurschema's openluchtrecreatie, natuur- en landschapsbehoud, landinrichting deel e (na 1973 Oriënteringsnota en 1977 Nota Landelijke gebieden) <i>Scheiding en verweving; koersen</i> 1985 Nota Ruimtelijk Kader Randstadgroenstructuur <i>Grondverwerving, bufferzones, staatsbosaanleg, recreatiegebieden, landinrichting</i>	1972 Nota Volkshuisvesting: <i>Groeikerninstrumentarium</i> 1977 Interim saldo regeling Stadsvernieuwing 1977 Reconstructiewet Midden-Delfland 1983 Meerjarenprogramma Stadsvernieuwing 1985 Herziening WRO: <i>PKB stelsel (openbaarheid sectorplanning), parlementaire goedkeuring PKB's</i> 1985 Wet Stads- en Dorpsvernieuwing (WSDV): <i>Gemeentelijke stadsvernieuwingfondsen</i> 1989 Voorbeeldplannen Vierde Nota (replica's in 1992, 1994, 1997, 2001, 2008)	1980 SVV-1 deel d (1997 deel a)
1990–heden Laat-moderne sociale investeringsstaat > Vraaggerichte planning / ontwikkelingsplanologie	1993 ICES: Interdepartementale commissie economische structuurversterking (2002: ICRE) 1996 VROM-raad	1993 Vierde Nota RO (Extra = Vinex) deel 4 (na 1986 Notitie ruimtelijke perspectieven, 1988 Vierde Nota RO (Vino) deel 1 en 1990 Vinex deel 1) <i>Ruimtelijke kwaliteit; Randstad en Groene Hart; stedelijke knooppunten; compacte stad; locatiebeleid; Ecologische hoofdstructuur; koersen landelijk gebied; Nederland Waterland; mainports en achterlandverbindingen; sleutelprojecten; ROM-gebieden</i> 1995 Structuurschema Groene Ruimte. <i>Integraal beleid landelijk gebied.</i> 1998 Actualisering Vinex (AcVinex) deel 4: <i>Vinex woningbouw verlengd tot 2010</i>	1991 1 ^e generatie Sleutelprojecten (VROM, 1991) (na 1988 PPS projecten) (<i>binnensteden, b.v. Kop van Zuid</i>) 1991 Natuurbeleidsplan. Ecologische Hoofdstructuur 728.500 ha., waarvan 300.000 ha. nieuwe natuur. 1993 Investeringsimpuls: <i>FES geld voor Vinex mainports en achterlandverbindingen, sleutelprojecten, en Verstedelijkingsafspraken</i> 1995 Kaderwet bestuur in verandering (later WGR+) 1996 Wet Voorkeursrecht gemeenten 1997 Belstato: Herzien SV fonds (ISV) 1997 2 ^{de} generatie Sleutelprojecten <i>6 HSL-stations</i>	1990 SVV2 deel d (1988 deel a) 1994 Tracéwet

Tijdvak, Maat-schappelijke orde, stijl ruimtelijk beleid	Nationale organisatie RO	Nationaal beleid (vastgesteld)	Nationale instrumenten (mede-)bevoegdheid Minister Ruimte	Mobiliteitsbeleid Rijk
	<p>2002 Raad voor RO, Duurzaamheid en Milieu; RPC; Directoraat-generaal ruimte; Ruimtelijk Planbureau; VROM-inspectie; VROM-raad;</p> <p>2007 Ministeries van VROM en voor WWI; Raad en Commissie Duurzame Leefomgeving; Gemeenschappelijk ontwikkelingsbedrijf Rijk; Directie Leefomgevingkwaliteit (binnen DG Ruimte)</p> <p>2008 Planbureau voor de Leefomgeving</p> <p>2010 Ministerie van Infrastructuur en Milieu; Raad en Commissie voor IenM</p>	<p>2006 Nota Ruimte deel 4 (na 1998 Startnota RO, 2000 Vijfde Nota deel 1, 2004 Nota Ruimte deel 3) <i>Stedelijke netwerken; nationale landschappen; Randstad en Groene hart; Noordzee; Ruimte voor de rivier; erfgoed; stedelijke herstructurering; ontwikkelingsplanologie;</i></p> <p>2007 annex bij Nota Ruimte: programma Mooi Nederland (plus 2010 Structuurvisie Snelwegpanorama's) <i>verrommeling; snelwegpanorama's; SER-ladder bedrijven; sanering ongewenste versterking; windenergie op land</i></p> <p>2008 Structuurvisie Randstad 2040 <i>Randstad = Noord- en zuidvleugel; groen-blauwe slinger/Groene Hart</i></p>	<p>2001 PKB Waddenzee deel 3</p> <p>2003 BIRK-projecten <i>Stedelijk en landelijk, verbeteren Ruimtelijke Kwaliteit</i></p> <p>2007 Nota ruimte budget-projecten</p> <p>2007 Meerjarenprogramma Infrastructuur en ruimte (MIRT) (na 1990 MIT)</p> <p>2007 Randstad Urgent programma</p> <p>2008 Wro plus <i>Grondexploitatiewet: rijksinpassingsplannen, structuurvisies, grondkostenverhaal (2000 gestart)</i></p> <p>2008 Realisatieparagraaf Nationaal Ruimtelijk Beleid. <i>Selectie nationale belangen uit vigerende pkb's met inzet van instrumenten (o.a. Amvb Ruimte)</i></p> <p>2008 Budget herstructurering bedrijventerreinen</p> <p>2008 Woningbouwfspraken 2010–2020</p> <p>2010 Crisis- en herstelwet</p>	<p>2000 Bereikbaarheids-offensief Randstad</p> <p>2006 Nota Mobiliteit (na 2002 NVVP deel 3 en 2000 deel 1)</p> <p>2007 MIRT</p> <p>2008 Mobiliteits-aanpak (annex bij Nota Mobiliteit)</p> <p>2011 Tracéwet aanpassing</p>
	<p>2012 DG-Ruimte en Water; (advies-)Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur; Inspectie Leefomgeving en Transport</p>	<p>2012 SVIR: Infrastructuur en Ruimte <i>Versterken ruimtelijk-economische structuur; mainports, brainport en greenports en achterlandverbindingen; integrale aanpak metropolitane regio's</i></p>	<p>2012 Amvb Ruimte deel 1</p> <p>2012 Waddenfonds naar PF</p> <p>2012 Ontwerp-Omgevingswet</p> <p>2014 Einde budgetten stadsvernieuwing, grondkosten, bufferzones, gebiedsontwikkeling</p>	<p>2012 SVIR – handhaaft essentiële delen Nota Mobiliteit; <i>bereikbaarheidsindicator</i></p>